

Мігель де Сервантес. «Дон Кіхот»

«Печальний Образ» чи пародія?

До проблеми інтерпретації образу Дон Кіхота

Валентина Снегірєва, старший науковий співробітник Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, м. Київ

...Картина, гідна художника-мислителя:

Шекспір, який читає «Дон Кіхота»!

*Щасливі країни, серед яких з'являються такі люди,
вчителі сучасників і нащадків!*

І. Тургенєв

Якось сучасник Мігеля де Сервантеса французький посол Дак Майєн у товаристві високопосадовців Іспанії став вихваляти іспанську літературу й особливо Сервантеса. «Як би мені хотілося познайомитися з ним», – вигукнув герцог. На що йому зауважили, що Сервантес старий, нецікавий і до того ж бідний. «І таку геніальну людину ви не утримуєте на державні фонди?» – вигукнув вражений француз. Дивно, але Сервантесові дійсно ніхто не допомагав, хіба що одного разу, визволяючи з полону... Навіть після видання його геніального роману про Дон Кіхота, який розійшовся небаченим на ті часи накладом, письменник не став багатим. Багатою і безмежною у своїй вселюдській любові була лише його душа.

Мігель де Сервантес прожив бурхливе і тривожне життя. Лиха доля посилала творцеві Печального Образу, як і його героєві, випробування за випробуванням.

Майбутній письменник з'явився на світ 29 вересня 1547 року в невеличкому містечку неподалік Мадрида в родині іспанського ідальго – так називали дворян, які не мали майна і не обіймали високих громадських посад. У пошуках роботи родина Сервантесів поневірялася з одного міста до іншого. Приблизно в 1561 році вони дісталися до Севільї, найгаласливішого

іспанського порту. Можливо, саме тут Мігель по-справжньому закохався в море. За деякими розповідями Сервантеса можна скласти уявлення про те, як багато часу хлопчик проводив у порту, заводив найдивніші знайомства і мріяв про пригоди. Навряд чи він тоді міг уявити, скільки пригод і справді готує йому доля.

Наприкінці 60-х років XVI століття Сервантеси остаточно розорилися, і Мігель був змушений самостійно заробляти на життя. У ті часи юнак зі шляхетної родини мав шукати долі при дворі, у війську або церкві. Мігель обрав військову службу. Кар'єра військового, мабуть, ніде і ніколи не вважалася настільки почесною і престижною, як в Іспанії XVI століття, що стала головним оплотом християнства в Європі. Солдат-хрестоносець, який вогнем і мечем запроваджував єдино правильне і рятівне віровчення, був більше ніж солдатом. Молодий Сервантес, ревний християнин, повний честолюбних надій, рушив до Італії, де в той час перебували основні об'єднані італо-іспанські військові сили, готові битися з Османською імперією. Центральне географічне положення робило Італію ідеальною базою для військових операцій проти турецької та інших армій на Балканах, східному Середземномор'ї і Північній Африці.

Італія не була чужим світом для іспанців. Адже іспанці практично повністю контролювали цю країну: володіли Неаполем і Сицилією, Генуєю і Міланським герцогством. Сервантес всюди зустрічав своїх співвітчизників і чув іспанську мову. Цікаво, що ректором знаменитого Падуанського університету з 1260 року був іспанець, а в цілому в Падуї та Генуї іспанських студентів було набагато більше, ніж італійських. У Мігеля знаходився час і для своєї освіти: тут він ознайомився з поезією Данте, Петрарки, новелами Боккаччо ...

7 жовтня 1571 року корабель, на якому служив Сервантес, брав участь у знаменитій морській битві під Лепанто. Під час бою безстрашний Мігель отримав два мушкетних поранення в груди і одне в ліву руку. Після цього рука Сервантеса до кінця життя залишалася нерухомою і звисала, як батіг. Однак

він пишався цим, вважаючи, що рани лише прикрашають справжнього чоловіка. Одужавши після поранення, Сервантес знову повернувся до війська і прослужив ще 5 років. А потім доля послала йому ще важче випробування.

У 1575 році галеру «Сонце», на якій плив Сервантес, захопили корсари. Нещасливого ідальго продали в рабство в Алжир. Щоправда рекомендації до короля, які мав при собі полонений, підняли його авторитет у правителя Алжира Косана Паши' і врятували від жорстоких покарань, але й сума викупу за такого важливого в'язня значно виросла. Лише через п'ять років рідні змогли зібрати гроші і визволити Мігеля.

Сервантес був щасливий повернутися на батьківщину, але, як виявилось, його випробування ще не скінчилися. Ветеран, що отримав каліцтва в бою, був нікому не потрібний, крім рідні. До того ж батько, який втратив слух, був змушений відмовитися від лікувальної практики, і турбота про близьких лягла на плечі Мігеля. Він повернувся на військову службу, але його мізерного заробітку не вистачало на утримання великої родини, що поповнилась позашлюбною донькою Сервантеса, а потім і його молодого дружиною. У відчаї Мігель подався шукати кращої долі в Андалузю. Восени 1585 року йому вдалося отримати місце комісара з господарських заготівель для «Непереможної армади». Але там, де спритні постачальники за лічені місяці наживали величезні статки, благородний і чесний ідальго постійно попадав у неприємні ситуації: його не раз кидали до буцегарні за неправдивими звинуваченнями. Під час одного з таких арештів Сервантес, скориставшись дозвіллям, почав писати свій найзнаменитіший твір «Премудрий ідальго Дон Кіхот з Ламанчі», що задумувався як пародія на рицарські романи. На цей час Сервантес був уже автором роману «Галатея», декількох трагедій і понад двадцяти п'єс, проте саме опис пригод Рицаря Печального Образу зробили його ім'я безсмертним.

Роман був виданий у 1605 році і мав величезний успіх. Книжку буквально змели з прилавків. Так Дон Кіхот – мандрівний рицар і благородний мрійник, шанувальник рицарських романів і захисник усіх знедолених почав

свою подорож дорогами світової літератури. Його образ став вічним, а численні варіації на тему пригод премудрого ідальго з'являються й досі.

Образ мандрівного рицаря Дон Кіхота в різні часи намагалися тлумачити не лише літературні критики, історики літератури і письменники-класики, а й філософи. Роман Сервантеса переклали багатьма мовами, а за кількістю перевидань він поступається лише Біблії.

Через десять років після опублікування «Дон Кіхота» в Іспанії вийшла книжка під назвою «II том премудрого ідальго Дон Кіхота з Ламанчі». Однак його автором був не Сервантес, а якийсь Алонсо Фернандес де Вельянеда. Його Дон Кіхот зовсім позбавлений шляхетності і прагне лише до збагачення. А. Вельянеда скоріш за все намагався дискредитувати роман і самого Сервантеса. На щастя, підробка не мала успіху і пройшла майже не поміченою читачами. Більше того, поява лжеДон Кіхота змусила Сервантеса переробити другу частину роману з метою посилення у ньому гуманістичного начала.

Видання книжок про премудрого ідальго Дон Кіхота з Ламанчі принесло Сервантесу світову славу, проте не зробило його багатим. Останні роки життя письменника пройшли в бідному кварталі Мадриду. У 1613 році Сервантес вступив до братства мирян Францисканського ордену, а через три роки прийняв повну посвяту. 23 квітня 1616 року великий письменник залишив цей світ і був похоронений в монастирі за рахунок братства. Але його герої – Рицар Печального Образу Дон Кіхот з Ламанчі та його вірний зброносець Санчо Панса живуть поряд з нами ось уже понад чотири сотні літ.

Читання та аналіз розділів з «Дон Кіхота» в класі важливо спрямувати навколо різних поглядів на нього з боку критики, адже оцінки роману Сервантеса і образу його головного героя змінювалися в різні історичні епохи. Перші інтерпретатори роману вбачали в Дон Кіхоті суто комічний персонаж, пародію на рицарський ідеал, покликану відвадити читачів від надмірного захоплення рицарськими романами. Такий погляд характерний, наприклад, для представників раннього англійського Просвітництва (Дефо, Аддісон), які в образі Дон Кіхота виділяють лише безглузді і комічні риси. Початок новому

періоду в осмисленні образу Дон Кіхота поклала романтична критика. Романтики тлумачили образ героя Сервантеса в меланхолічному ключі, як уособлення протиріччя між мрією і грубою реальністю. Таке тлумачення цілком збігається з авторським: недаремно ж зброєносець Санчо Панса під час чергового ляпасу долі називає свого пана Рицарем Печального Образу. Цей ім'я давно стало афористичним і означає благородного дивака, що намагається діяти згідно своїм переконанням, без урахування реальності. Філософський погляд на Дон Кіхота як носія істини і справедливості, «позитивно прекрасний» образ започаткували І. Тургенєв і Ф. Достоевський. Інтерпретацій образу Дон Кіхота і різних версій донкіхотівського міфу не злічити. Під донкіхотством розумілися і дуркування, і героїчний ентузіазм самотності, і високі пориви духу, здатні врятувати людство, що погрузло в прагматизмі.

Педагогічні зусилля вчителя на будуть марними, якщо восьмикласники дійдуть розуміння, що Дон Кіхот – не просто клоун чи безумець, чи боєць з вітряними млинами. У світі, де все перевернуто з ніг на голову, де будь-які закони добра, справедливості, честі і любові лише заявляються, але дуже рідко виконуються, шаленство Дон Кіхота стає зрозумілим. Його хвороблива фантазія допомагає побачити те, чого людина здорова і розважлива ніколи б навіть не припустила про тих, хто живе поруч. З пародії на рицарські романи народилася сатира на сучасну автору Іспанію, на вселюдські пороки і недоліки. А разом з нею – сумна іронія, яка пронизує найкумедніші сцени пригод «премудрого ідальго»: іронія, що змушує замислитися, і, можливо, відчувати приховані за сміхом сльози.

Мотивувати учнів до зацікавленого аналізу роману Сервантеса на уроці допоможе розповідь учителя про американські «Лекції про Дон Кіхота» Володимира Набокова, прочитані гарвардським студентам у 1951-1952 навчальному році. На першій же лекції професор роздер книжку на клаптики, пояснивши: «Роман «Дон Кіхот» називають найбільшим романом, це,

звичайно, нісенітниця, груба, на живу нитку зметана, геть несмішна іспанська книжка, суще пугало серед шедеврів».

На одній з наступних лекцій Набоков злегка змінив свою думку: «Дон Кіхот був геніальною удачею Сервантеса; він так чудово маячить на шкапі, що книга не помре через одну лише живучість, яку Сервантес прищепив головному героєві цієї зшитой з клаптиків, незв'язної історії».

Іншим разом студенти оторопіли, коли професор вигукнув: «Яка чудова сцена!» Подібні вигуки стали звучати з лекції в лекцію: «Який майстерний прийом!», «Який геніальний хід!», «Який чудовий розділ!», «До чого ж тонке мистецтво! Вище всяких похвал!». Справа дійшла до того, що Набоков цілком серйозно почав стверджувати: «Сервантес природжений оповідач і чарівник», «в ньому завжди перемагає художник»; «сьогодні Дон Кіхот більш великий, ніж тоді, коли він вперше з'явився на світ»; «завдяки художньому і моральному генію свого творця роман став художньою реальністю для читачів усіх часів».

Спробуймо й ми пережити зміну емоцій, яку викликають у читачів сторінки безсмертного роману Мігеля де Сервантеса.

Запитання і завдання для читання та аналізу роману «Премудрий Дон Кіхот з Ламанчі» (за перекладом М. Лукаша):

- Яким Дон Кіхот постає перед читачами в першому розділі роману? Чим він приваблює і водночас смішить? Спираючись на текст, дайте відповідь, з якою метою Дон Кіхот вирішує стати мандрівним лицарем, як готується до цієї події?
- Свій роман про Дон Кіхота Сервантес задумав як пародію на лицарський роман – найпопулярніший літературний жанр того часу. Пародія (з грец. – «переспів») – комічне наслідування будь-якого художнього твору або групи творів. Чим комічна сцена посвяти Дон Кіхота в лицарі? Як письменник показує різне ставлення до цієї події Дон Кіхота і корчмаря? Яке значення відведено змалюванню обстановки, в якій проходить церемонія посвяти в лицарі?

- Яка перша нагода випала Дон Кіхоту для випробування своїх лицарських достоїнств? Які почуття викликає у вас поведінка героя?
- Чим скінчилася спроба Дон Кіхота захистити хлопчика, якого жорстоко карав його хазяїн? Смішно чи сумно стає нам?
- Як Сервантес змальовує реальне життя Іспанії свого часу?
- Чому Дон Кіхот обирає собі в зброєносці бідного хлібороба Санчо Пансу?
- Які лицарські якості виявляє Дон Кіхот, здійснюючи свої подвиги? (Зверніться до розділів, у яких описано: поєдинок Дон Кіхота з вітряними млинами, його напад на похоронну процесію, пригоду з левами.) Зі співчуттям чи осудом до вчинків Дон Кіхота ставляться люди, які його оточують?
- Завдяки Сервантесу вислів «боротися з вітряними млинами» став афоризмом. У якому контексті його вживають?
- Прочитайте виразно діалог Дон Кіхота з духовником герцога, висловіть своє ставлення до кожного зі співрозмовників.
- Які людські риси виявляє Дон Кіхот, коли дає поради Санчо Пансі перед його вступом на посаду губернатора острова?
- У чому виявляється ставлення письменника до Санчо Панси, коли він зображує того губернатором?
- Чому Сервантес називає Дон Кіхота «премудрим ідальго», «славним ідальго», «доблесним Дон Кіхотом, заступником ображених і пригнічених»?
- Образ Дон Кіхота відносять до вічних літературних образів, тому що в ньому відтворено загальнолюдські ідеали добра, самопожертви, людської гідності, милосердя, які є цінними в усі часи. Які ще літературні образи із вивчених вами класичних творів можна назвати вічними?

Для самостійної роботи:

1. Підготуйте виразне читання епізоду сутички Дон Кіхота з Лицарем Білого Місяця.
2. Порівняйте мову Дон Кіхота і Санчо Панси. Як вона характеризує кожного з героїв?

3. Сервантес писав свій роман за часів інквізиції. Побоюючись зіткнень із нею, письменник устами «безумного» лицаря висловив свої найзаповітніші сподівання на справедливість, благородство, людяність, мудрість, які він хотів передати своїм сучасникам. Знайдіть у тексті такі висловлювання і поясніть їхню цінність для всіх часів і народів.